

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyi

dini və milli tolerantlıq, millətlərarası münasibətlərin inkişaf etdirilməsi

Faiq Ələkbərli

AMEA Fəlsəfə,
Sosiologiya və
Hüquq İnstitutunun
böyük elmi işçisi,
fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru

II Yazı

Azərbaycan mütəfəkkirləri arasında İslam aləminin mübarək ayı Ramazanla bağlı bir çox əsərlər, məqalələr və şeirlər yazılmışdır. Belə mütəfəkkirləri arasında Üzeyir Hacıbəyli, Məhəmməd Hadi, Abbas Səhət, Mirzə Ələkbər Sabir, Mirzə Əli Möcüz və başqalarını göstərmək olar. Azərbaycan mütəfəkkirləri Ramazana münasibətdə bir tərəfdən onun yardımlaşma, günahların bağışlanması, nəfslərin təmizlənməsi ayı kimi gördükləri halda, digər tərəfdən bəzi ruhanilərin orucudan sui-istifadə hallarını önə çəkərək onları tənqid atəşinə tutmuşlar.

Fikrimizcə, Ramazan ayının mahiyyətini şeirlərində ən açıq ifadə edən şairələrimizdən biri Məhəmməd Hadi olmuşdur. O, «Rəməzünül-mübarək» şeirində yazırdı ki, oruculuqda dünya yeni bir mərhələyə qədəm qoyur, zaman da, məkan da dəyişir. Bu isə müsəlmanlara imkan verir ki, səhvlərindən nəticə çıxarıb doğru yola – Allahın yoluna yönəlsin. Çünki hər şeyin yaratıcısı olan Allah öz sonsuz mərhəməti ilə Ramazanda insanlara bir daha şans verir ki, nəfsinə deyil onu Yaradana qul olsun. Hadi yazırdı:

**Dünya yenə bir xələti-növ içrə əyandır
Bir başqa zaman,
başqa məkan, başqa cahandır.
Aç çeşməni: gör aləmi məhsul-cinandır
Bir nəfheyi-qüdsi dilü vicdanə vəzandır.
Ən sevgili aydır. Gözəl aydır. Ramazandır
Əltafi-xuda şəşəbari-fəyəzandır.**

**Həqq seyyidi-əşər yaradub işlə bu mahi,
İcrayi-əvami edəlüm, tərki-nəvahi
İstərsək olaq məzhəri-qüfrani-ilahi
Möhənzədəganın olalım püştü pənahi.
Ən sevgili aydır. Gözəl aydır. Ramazandır
Əltafi-xuda şəşəbari-fəyəzandır.**

Eyni zamanda, Hadi göstərdi ki, Ramazanda müsəlmanlar bir-birinə təmənnəsiz qayğı göstərməli, yardımlaşmalı, qovğa və savaqdan əl çəkməlidirlər. Yalnız bu halda müsəlmanların doğru yolda olmasına inanan Azərbaycan mütəfəkkiri yazırdı ki, insan zəlalətlə deyil, kərəm ilə iş görməlidir. Əslində Ramazanda oruc tutmağın məqsədi də məhz insanların pis əməllərdən əl çə-

**Kəsbi-ədəb etmək ola, ta kim ona asan
Elm ilə açar qönçeyi-canpərvəri-vicdan.**

**Aç kəseyi-bəxşayişi cudü kərəm eyle
Məktəbləri naili-feyzi-niəm eyle
Namin qala tarixdə dirisən himəm eyle
Təhsili-şərəflə özünü möhtərəm eyle.**

Milli operamızın banisi, tanınmış mütəfəkirimiz Üzeyir Hacıbəyli də hesab edirdi ki, oruculuğun mənası bir tərəfdən fiziki cəhətdən sağlamlıq tapmaqla bağlıdırsa, ən vacibi isə müsəlmanın Allahın qarşısında ruhi sağlamlığı, yəni qəlbən təmizlənməsi, paklanmasıdır. Onun fikrincə, Ramazan ayında müsəlmanlar əsil din xadimlərindən onun mahiyyətini öyrəndikcə ra-

Azərbaycan mütəfəkkirlərindən Səməd Mənsur isə yazırdı ki, Ramazanda qara camaat böyük ümid və inancla oruc tutduqları halda, yalançı ruhanilər bu dünyada yeyir-içir və eyş-işrətlə məşğul olurdular:

**İllərcə müridim yaşasın,
can sənin olsun,
Hər il ramazanda belə
ehsan sənin olsun,
Cənnətdə hamı hurriyə qılman
sənin olsun,
Ancaq gecələr dolma,
fisincan mənim olsun!
Onyaşlı, qaraqaşlı Tükəzban
mənim olsun!...**

Hər növ fırıldaqda dolannam

**Molla bir aydır deyir məsələyi-heyzidan,
Qan tökülür məscidə lətəyi-xumizidan,
Heyf ki, acılıq bu gün qoydu məni feyzidan
Lal olasan, ey kişi, səldin ayaqdan məni.**

**Satdı dünən cənnəti saqqalı yovşanlara,
Hürlərin cümləsin kəlləsi üryanlara,
Qalmadı cənnətdə yer bəylər ilə xanlara,
Şükür xudavəndimə, eyləməyib xan məni.**

Daha bir mütəfəkkirimiz Abbas Səhət isə Ramazanla bağlı fikirlərini «Oruculuğun proqramması» satirik şeirində ifadə etmişdir. Səhət də hesab edirdi ki, yalançı din xadimlərinin əməlləri nəticəsində oruculuq öz mahiyyətinə uyğun keçirilmir:

**Həqqən oruculuğun var
Çox-çox mühəssənati:
Molla çəkər səlatı,
Tacir verir zəkati,
İrsanlı edər müridlər,
Peydərpey ağ manatı...**

Azərbaycanda Aşura tarixi

kib yaxşı əməllərə yönəlməsidir. Bu isə o halda olur ki, müsəlmanlar digər qardaşlarının vəziyyətini əyani olaraq anlasın və ona əl tutsun:

**Bu mahdə məfuh oluyor kəseyi-himmət
Bu mahdə məsud oluyor bəbi-ləmət
Bu mahdə məşud oluyor cüdü fütüvvət
Bu mahdə məmdu olıyır zill-i-mürüvvət.**

**Dünyədə nədir cüddən olsun da səfal?
İnsan kərəm ilə edər ehrazi-məali
Dərgahi-ilahida dılarsən ola ali
Rütbən. Yola boş salma xudavəndi-süali.**

**Ehrazsa məqsəd şu ülüvvi-dərəcatı
Ərbabına təxsis edəlüm nəzrü zəkati
Şərin bu degilmi bizə fərmanü bəratı?
İnfaq ilə ehya qılalım əhli-məmatı.**

Hadi hesab edirdi ki, Ramazan ayında müsəlman övladlarını elm və təhsilə cəlb etmək, onlara tərbiyə vermək də böyük savablarıdır. Onun fikrincə, zəkat yalnız o deyildir ki, bir müsəlman maddi mənada evindən fitrə çıxardıb yetimlərə, kimsəsizlərə, qocalara, əlsiz-ayaqsızlara versin. Başqa sözlə, Ramazanda müsəlman övladlarına elm və təhsil verməyin özü də bir zəkat, həm də böyük bir ehsandır:

**Əsnafi-zəkatin biridir, talibi-irfan,
Ləbtəşneyi-təhsilə səzavardır ehsan**

zı qalırlar: «Oruculuq çıxdı. Aya, camaatımız Allah-taalanın bu böyük nemətindən bəhrəməd oludularmı?. Bəlli oldular. Əqəllən məscidlərdə bir iyirmi dəfə ictimai-müslimin vəqə olub, hərçənd müsəlmanların indiki pərişan vəziyyətindən danışılmadı, bu gün hər bir müsəlmanın borcu nə olduğu məlum edilmədi, qara camaatın aqlının dairəyi məlumatını artıran söhbətlər edilmədi. Qan tökülərə təsir edəcək sözlər söylənmədi, amma hər halda – bərəkət olsun - bir çox faydalı və lazımi söhbətlər danışıldı ki, onun millətimizə artıq nəfi vardır». Əlbəttə, sonuncu sözlərini Hacıbəyli satirik mənada işlətməmişdir. Çünki Ramazanda elə ruhanilər tapılırdı ki, İslam dininə aid olmayan söhbətlər edirdilər. Bu isə İslam dinini nəinki öz gözümüzdə həm də avropalılar yanında hörmətdən salır. Halbuki Ramazanda istər oruculuğun, istərsə də İslam dininin keyfiyyətləri ilə bağlı danışılmalı məsələlər kifayət qədərdir.

**on bir ay ildə,
Mahi-ramazanda düşərəm
ayrıca dildə,
Həm mahi-məhərrəmdə
«Hüseyn vay» bu dildə,
Bir rövzəpəz ollam,
məne hörmət edər el də,
Fikrim budu, ey «Tuti» ki
hər yan mənim olsun!
Gəldi ramazan,
ərsəyi-meydan mənim olsun!**

Mirzə Əli Möcüz də hesab edirdi ki, müsəlmanların Oruculuq bayramı heç də İslam dininin ruhuna uyğun həyata keçirilmir. Onun fikrincə, buna səbəblərdən biri Ramazanın əsl mahiyyəti və mənası bərədə əksər müsəlmanların xəbərsizliyidir. Onun fikrincə, oruculuq müsəlmanların xeyir və bərəkətinə, ruhi və maddi cəhətdən sağlamlaşmağına xidmət etməli olduğu halda, yalançı ruhanilərin əməlləri nəticəsində başqa mənalara yozulur. Möcüz «Mübarək ay» şeirində yazırdı:

**İndi bir ay oruculuq,
Meydan dəxi bizimdir,
Meydanda qaimülleyl
Cövlan dəxi bizimdir.
Çay, süd, yumurta, qəhvə,
Qəlyan dəxi bizimdir.
Xümsü zəkati fitrə,
Ehsan dəxi bizimdir.**

Azərbaycan ziyalılarından Əli Nəzmi də bir neçə şeirini oruculuğa həsr etmişdir. Nəzmi də bir çox ziyalılarımız kimi, daha çox diqqəti yalançı ruhanilərin Ramazanda törətdikləri əməllərə cəlb etmişdir:

**O dəm ki, söylənir əzan,
vururlar təbli gumbəgüm,
Kəməli-nazilə həman,
axund incidir qüddüm.
Dolu yeyinti ilə xan,
açım zəmanı cümlə sümm,
Xiyar, sirkəli soğan, qofurma,
cürbəcür ləhum,
Edəndə «həmlə» molla can,
bütün gürüh edir hücum...**

**Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı
Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə çap olunur**